

FÖR EN LEVANDE OCH LÄRAKTIG SOCIALISM

Anders Carlsson

**OM SOCIALISMENS
DEMOKRATISKA
ERFARENHETER**

**KOMMUNISTISKA
PARTIET**

SKRIFTSERIE FRÅN KOMMUNISTISKA PARTIET 007
UTGIVEN 2015

Anders Carlsson

OM SOCIALISMENS DEMOKRATISKA ERFARENHETER

*Texten bygger på en artikel publicerad i Kommunistiska
Partiets interntidning Klasskampen i december 2008.*

JAG VILL INTE PÅSTÅ ATT FRÅGAN OM socialismens erfarenheter är den mest centrala för partiet för närvarande, men eftersom diskussionen pågår och ständigt poppar upp, inte minst inför och på våra kongresser, så kan det ändå vara på sin plats att ta itu med den. Med ambitionen att ge diskussionen en mindre konfrontativ och mer konstruktiv inriktning än i den sk Stalindebatten i mitten på 1990-talet.

För egen del har jag blivit allt mer övertygad om att demokratifrågan är helt avgörande i diskussionen om socialismens erfarenheter, vilket absolut inte skall tolkas som en eftergift för borgerlig historieskrivning. I det socialistiska sammanhanget handlar det istället om förhållandet mellan byråkratism och folkmakt och därunder om förhållandet mellan parti och stat. I denna artikel skall jag därför helt fokusera på dessa frågeställningar. Jag har alltså ingen ambition att vara fullständig vad gäller socialismens erfarenheter. Men någonstans måste man börja.

Redan inledningsvis vill jag dessutom framhålla att följande inlägg är ett schematiskt försök att pröva en hypotes. Tiden medger inte några mer omfattande efterforskningar, så det kan vara att delar av det framförda inte håller för en kritisk granskning. Men så handlar det bara om ett diskussionsinlägg, att korrigeras och berikas av andras synpunkter.

Den livsnödvändiga demokratin

I broschyren ”Staten och demokratin” hävdar jag demokratin, folkmakten, som helt grundläggande för socialismen. Broschyren skriver:

”Socialismen är inte bara genuint demokratisk till hela sin karaktär, har inte bara folkflertalets makt som bärande idé, utan den kan dessutom inte överleva utan demokrati, utan folkflertalets engagemang och aktiva deltagande i den politiska processen och den dagliga förvaltningen av samhällsfunktionerna. Detta måste understrykas. Demokratin är livsnödvändig för socialismen, ty utan demokrati förfaller socialismen i byråkratism, i den bevisligen livsodugliga form som gått till historien som realsocialism.”

Inom vår politiska tradition är skrivningen kanske inte helt ortodox, men den har inte lett till några invändningar från partiet, åtminstone inte ännu, vilket jag tolkar som att flertalet medlemmar instämmer i denna allmänna deklARATION.

Men som alltid gäller det att gå från det allmänna till det konkreta. Om nu ett demokratiskt underskott är en avgörande förklaring till den hittillsvarande socialismens förfall och slutliga sammanbrott (i flertalet socialistiska länder), varför uppstod i så fall detta underskott och vad bör göras för att förhindra att det återuppstår i framtida försök att bygga socialism?

Att byråkratismen åt upp socialismen inifrån i länder som Sovjetunionen och Kina tror jag alla partimedlemmar är överens om. Det kan sedan råda

delade meningar om när och varför den byråkratiska deformerings uppstod, varvid min egen uppfattning är att tendenser till byråkratism fanns redan från början, vilket är närmast oundvikligt i kulturellt outvecklade länder, och att de i ett tidigt skede blev ett dominerande inslag, i Sovjet redan på 1930-talet.

När detta hävdas slår en del kamrater bakut, då det uppfattas som en anklagelse mot Stalin. Själva omslaget hänförs därför till 1956, till Nikita Chrusjtjovs kupp på den tjugonde partikongressen. Vilket enligt min uppfattning vittnar om en ickematerialistisk historiesyn. Om all historia är historia om klasskamp, så kan den klasskraft som Chrusjtjov representerade inte ha uppstått som en blixtnedslag från en klar himmel.

Livsfarlig byråkrati

Nu har den ryska arkivforskningen, framförallt den som representeras av Jurij Zjukov, avslöjat att Stalin själv från 1930-talet och fram till sin död uppfattade byråkratin som ett växande och allt värre hot mot socialismen, så förhoppningsvis skall vi inte längre behöva dividera om dess faktiska existens under Stalintiden och inte heller om dess antisocialistiska karaktär.

I detta sammanhang skall ett påpekande göras redan från början. Den byråkratiska fara som Stalin såg och som han sökte hitta metoder att bekämpa, skall inte förväxlas med den samtida kontrarevolutionära faran, med de sk folkfienderna, vilket ibland görs. Detta visar Stalin egen politik. Folkfienderna bekämpades med administrativa metoder (för att låna det uttryck som Kinas Kommunistiska Parti använde i den stora polemiken på 1960-talet), genom en omfattande statlig repression. Men i förhållande till den byråkratiska faran anmodade Stalin en helt annan metod, åtminstone om man skall tro på Zjukov, nämligen demokratiska reformer i syfte att minska partiets och därmed partibyråkratin till förmån för ett större folkligt inflytande.

En del av det material som Zjukov grävt fram har tidigare figurerat i utkanten av debatten om Sovjetunionens politiska historia, som det reformpaket som Berija presenterade kort efter Stalins död och som ledde till att han arresterades och avrättades redan sommaren 1953. Men huvuddelen av materialet är tidigare okänt, åtminstone för mig. Varvid det fungerar som något av en ögonöppnare. På dubbla sätt. Det ställer Stalin i en mer positiv dager, då hans förkärlek för administrativa metoder, som jag alltid varit kritisk mot, uppenbarligen inte var så entydig som jag tidigare trott. Men det avslöjar samtidigt att det stalinska systemet var ännu mer bristfälligt än vad jag föreställt mig, att den byråkratiska deformerings uppstod tidigare och redan på 1930-talet utgjorde en dödlig fara. Ett avslöjande som är Stalins eget.

I den här artikeln skall jag som sagt inte ägna mig åt den sk Stalinfrågan, det finner jag underordnat. Utan åt frågan om socialismens demokratiska erfarenheter, som belyses på ett delvis nytt sätt av Zjukovs forskning, åtmins-

tone inom den kunskapsram som varit min.

Förhållandet mellan parti och stat

Låt mig börja med den fråga som jag själv uppfattar som grundläggande vad gäller socialismens demokratiska erfarenheter, nämligen frågan om förhållandet mellan parti och stat under socialismen. Om och när partiet blir ett med staten, om proletarietets diktatur går över i och permanentas som partiets diktatur, då är det fara och färde, ty då berövas socialismen den kraft som är själva förutsättningen för den revolutionära omvandling som socialismen innebär, ett ständigt växande folkligt deltagande i maktutövningen.

Principiellt är frågan inte svår. Partiets och statens uppgifter skall hållas isär. Partiet har att leda klassen och har att kontrollera att klassens representanter sköter de statliga uppgifterna på ett riktigt sätt. Men själva statsutövningen är inte en uppgift för partiet, utan för de av klassen valda organen och efterhand för klassen själv. Varvid den folkliga delaktigheten, självförvaltningen, är själva förutsättning för statens bortdöende och socialismens övergång i en klass- och statslös kommunism.

Denna principiella ståndpunkt var Lenins och Stalins och den går igen i den roll som Kubas Kommunistiska Parti idag har givit sig självt.

I broschyren ”Staten och demokratin” nämner jag att den på sin tid ökända paragraf 6 i Sovjetunionens författning, den som pekade ut kommunistpartiet som den ledande kraften i staten, alls inte var ett verk av Stalin, som det påstods, utan den infördes genom de författningsreformer som drevs igenom av Chrusjtjov respektive Bresjnev för att få sin slutliga form först i författningen från 1977. Så här löd paragraf 6:

”Sovjetsamhällets ledande och riktninggivande kraft. Kärnan i dess politiska system och i de statliga och samhälleliga organisationerna utgörs av Sovjetunionens kommunistiska parti. SUKP är till för folket och tjänar folket. Med utgångspunkt från den marxist-leninistiska läran fastställer det kommunistiska partiet huvudinriktningen för samhällets utveckling och riktlinjerna i SSSR:s inrikes- och utrikespolitik, leder det sovjetiska folkets storartade skapande verksamhet och ger dess kamp för kommunismens seger planmässig och vetenskapligt grundad karaktär. Alla partiorganisationer verkar inom ramen för SSSR:s författning.”

I den sk Stalinförfattningen från 1936, som jag skall återkomma till, nämns partiet först i paragraf 126, som reglerar sovjetmedborgarnas fri- och rättigheter. Så här löd paragraf 126:

”I överensstämmelse med det arbetande folkets intressen och för att utveckla den organisatoriska självverksamheten och politiska aktiviteten hos folkets stora massa tillförsäkras medborgarna i Sovjetunionen rätten att sammansluta sig i samhälleliga organisationer: fackföreningar, kooperativa för-

eningar, sport- och valorganisationer, kulturella föreningar, tekniska och vetenskapliga sällskap, medan de mest aktiva och målmedvetna medborgarna från arbetarklassen och andra arbetande skikt sammansluter sig i Sovjetunionens kommunistiska parti (bolsjevikerna), som utgör det arbetande folkets förtrupp i dess kamp för att befästa och utveckla det socialistiska systemet och utgör kärnan i alla de arbetandes organisationer, både de samhälleliga och de statliga.”

När den svenske statsvetaren Rolf Ejvegård behandlar den sovjetiska konstitutionen i en liten skrift från 1981, så skriver han: ”Framflyttningen av SUKP till början av lagen och omnämningen av SUKP i en egen paragraf är en kodifiering. Bresjnev författningen återger därmed verkligheten på ett bättre sätt än vad Stalinförfattningen gjorde.”

Detta konstaterande gäller tveklöst för Sovjetunionen av 1977. Men frågan är hur verklighetstrogen Stalinförfattningens skrivning var för Sovjetunionen av 1936. Utifrån Zjukovs forskning finns det grund att tro att Stalin redan 1936 betraktade förhållandet mellan parti och stat som osunt, vilket i så fall gör skrivningen i paragraf 126 idealistiskt, den anger hur det borde vara inte hur det faktiskt var.

Men principiellt är skrivningen i paragraf 126 väsenskiild från den i paragraf 6. I paragraf 126 beskrivs partiet i allt väsentligt som en samhällsorganisation, inte som en statlig organisation.

Principer och praktiken

Att vara principiell är som redan konstaterats inte särskilt svårt. Det blir betydligt svårare när principerna skall omsättas i praktiken, något som redan Lenin fick erfara.

När Lenin återkom till Ryssland i mars 1917 reste han omgående den revolutionära och samtidigt genuint demokratiska parollen ”all makt åt sovjeterna”, all makt åt de arbetandes egna organisationer. Det var en paroll som gick på tvärs mot föreställningar inom hans eget parti, som enligt marxistiskt ABC betraktade den pågående processen i Ryssland som en borgerligt demokratisk revolution, en skolboksmässig begränsning som den kreativa revolutionären Lenin inte hade något till övers för. Han menade att det i den revolutionära situationen gällde att omgående gå från borgerlig till proletär revolution.

Några månader senare tvingades Lenin i ofrivillig inre exil för att undvika arrestering. Varvid han i en skogskoja skrev sin kanske mest berömda bok: ”Staten och revolutionen”. I denna bok tecknar Lenin i djärva drag sin vision av arbetarstaten, med Pariskommunen som förebild och med de arbetandes egenmakt som kärna. På tröskeln till revolutionen såg Lenin inga stora problem i att de arbetande själva skulle sköta förvaltandet av sin egen stat, utan byråkratiska mellanled.

Ett drygt år senare blev Lenin omåttligt förgrymmad över en recension som tog fasta på just den demokratiska sidan av "Staten och revolutionen", skriven av Nikolaj Bucharin. 1918 var det inte denna sida som behövde framhävas, menade Lenin, utan ett av bokens mer undanskymda teman, nämligen behovet av "registrering och kontroll", inte bara av fd kapitalister utan också av arbetare som "djupt demoraliserats av kapitalismen".

Detta är mycket typiskt för Lenin. Han var ytterst principiell, men han var ingen principiell pedant. Hans analyser var alltid konkreta. När verkligheten förändrades, alternativt inte stämde överens med hans tidigare föreställningar om hur den skulle gestalta sig, så korrigerade han genast sin uppfattning. Detta gällde i högsta grad det statsbygge som han i augusti 1917 bara kunde ha en allmän uppfattning om. När bygget väl kom igång fick stora delar av planritningen göras om. För att omständigheterna var svårare än vad Lenin räknade med när han skrev "Staten och revolutionen", trots att han redan då var medveten om att de skulle bli mycket svåra, och för att utvecklingen alldeles på egen hand valde vägar som han inte ens kunde ana före revolutionen.

Detta betyder inte att Lenin frångick det demokratiska temat i "Staten och revolutionen", tvärtom återkom han ständigt till nödvändigheten av de arbetandes aktiva deltagande i och successiva övertagande av statsförvaltningens funktioner, inte bara som den strategiska linjen i kampen för socialismens utvecklig till kommunism, utan också som metoden att bekämpa byråkratism. Men allt kan inte åstadkommas genast. Varvid Lenin åren efter revolutionen fann det nödvändigt att betona arbetarstatens auktoritära, förtryckande sida, som i den ettersura kommentaren till Bucharins i övrigt mycket smickrande recension.

Verkligheten styrs inte av teorier

För den som tror att verkligheten låter sig styras av teorier utgör Lenin definitivt ingen förebild. Så var det Lenin som i början på 1920-talet drev igenom beslutet att arbetarstaten skulle ta tiotusentals fd tsaristiska statstjänstemän i sin tjänst. För att göra detta möjligt drev han dessutom igenom kraftigt höjda löner för statstjänstemän, som placerade dem upp till 10 gånger över en genomsnittlig arbetarlön. Enligt Lenin vad dessa lönehöjningar nödvändiga för att få de fd byråkraterna att överhuvudtaget reflekterat över erbjudandet.

I ett svep bröt alltså Lenin mot två av Pariskommunens principer. Men inte för att han ansåg att de var felaktiga. Utan för att nöden inte hade någon lag. I ett land på gränsen till upplösning var en fungerande statsapparat skillnaden mellan liv och död. Varvid det inte gick att rekrytera arbetare i den utsträckning som var nödvändigt, för det var den kulturella nivån för låg. Återstod alltså att "köpa över" delar av den gamla, tsaristiska apparaten. För att en de-

fekt apparat var bättre än ingen apparat alls.

Det gav en stat som med Lenins egna ord var ”usel bortom all beskrivning”, en arbetarstat med ”byråkratisk deformation”. Men med denna usla apparat som verktyg lyckades bolsjevikpartiet i alla fall försvara socialismens existens, vilket var huvudsaken.

Under de första revolutionsåren sker en tydlig förskjutning i Lenins förhållningssätt till sovjeterna. De folkvalda organens betydelse tonas ner till förmån för partiets betydelse. Jag uppfattar också detta som en anpassning till den faktiska situationen. Det fanns ingen falskhet i parollen ”All makt åt sovjeterna”, den var inget trick för att dölja en underliggande plan på att införa en partidiktatur, vilket en del borgerliga historiker hävdar, utan Lenin trodde verkligen på sovjeternas revolutionära potential. Det var därför bolsjevikpartiet våren 1918 ingick koalitionsregering med det socialistrevolutionära partiets vänster, som då brutit med moderpartiet. Denna partigrupp utgjorde den näst största inom sovjetsystemet (de folkvalda organen), med stort inflytande bland bönderna, och var därtill för revolutionen. Vilket gav koalitionen. Eftersom sovjetsystemet utgjorde revolutionens bas, så var det nödvändigt att söka samarbete med revolutionära krafter inom det.

Inbördeskriget gav dock en kraftig avproletarisering av Ryssland. Av 3,5 miljoner arbetare 1917 återstod bara 1,1 miljoner 1921, resten hade deklarerats på olika sätt. Det gav en motsvarande avfolkning av städernas arbetarsovjeter, som inte längre var förmögna att administrera arbetarmakten av egen kraft. I detta läge var bolsjevikpartiet självt den enda kraft som var förmögen att försvara arbetarmakten, särskilt i en situation då statsorganen i växande utsträckning sköttes av fd tsaristiska tjänstemän.

Det fanns helt enkelt ingen annan kraft. Eftersom övriga arbetarpartiet antingen hade sällat sig till kontrarevolutionen, som mensjevikpartiet, eller hade upplöst sig själva för att söka inträde i bolsjevikpartiet, som resterna av den forna socialistrevolutionära koalitionspartern.

Jag har stött på spekulationer om att Lenin beklagade denna monolitiska utveckling, men har inte sett det bekräftat i något han själv skrev. Så kanske är det just spekulationer. Men ett är jag i alla fall säker på. Det enpartisystem som uppstod 1921 föresvävade inte Lenin i oktober 1917. Då trodde han på en arbetarmakt mer lik den i Paris 1871, inkluderande olika politiska krafter. Det var klasskampen som skapade enpartisystemet.

Enpartisystemet

I början av 1920-talet var enpartisystemet inte bara ett faktum, utan Lenin var också fast förvissad om att partiet i det givna läget var den enda garanten för socialismens fortbestånd. Varvid Lenin gick längre än någonsin Stalin vad gäller partiets ledande roll. I sitt tal på folkupplysningsfunktionärernas första allryska kongress 1922 drog han till med följande: ”Ja, ett partis diktatur. Vi

är för denna diktatur och kan inte frångå denna ståndpunkt, ty det är det parti, som under årtionden tillkämpat sig ställningen som hela fabriks- och industriproletariatets avantgarde.”

Som en liten lustig parentes skall här påpekas, att Stalin några år senare blev tvungen att mildra den kategoriska tonen i detta uttalande, som förmodligen inte var Lenins avsikt, då uttalandet användes som plattform för en rent jakobinsk strömning i partiet.

I boken ”Radikalismen som kommunismens barnsjukdom”, skriven 1920, utvecklar Lenin sina tankar om förhållandet mellan parti och massa på ett mer allsidigt sätt, om än i starkt polemisk form. Han skriver:

”Redan själva frågeställningen, ’partiets diktatur eller klassens diktatur? ledarnas diktatur eller massornas diktatur?’, vittnar om den otroligaste och hopplösaste begreppsförvirring. Alla vet, att massorna delas i klasser, att klasser vanligtvis och i de flesta fall, åtminstone i de moderna civiliserade länderna, ledes av politiska partier; att de politiska partierna i regel styres av mer eller mindre stabila grupper av de mest auktoritativa, inflytelserika, erfarna, till de ansvarsfullaste posterna valda personer, som kallas ledare. Att gå så långt som att i allmänhet sätta massornas diktatur i motsats till ledarnas diktatur är en löjeväckande orimlighet och dumhet.”

Den springande punkten i detta resonemang är de små orden ”i allmänhet”. Lenin frångick som sagt aldrig det demokratiska temat i ”Staten och revolutionen”, men var tid kräver sin lösning, varvid frågan om den proletära diktaturens organisering inte kan avgöras utifrån några allmänna uppfattningar om hur det borde vara, eller utifrån vad som är föreskrivet i teorin, inte ens om man själv är pappa till den (som i Lenins fall), utan endast utifrån konkret analys av konkreta förhållanden.

Om jag skall göra en lång historia kort, så underströk de första åren av rysk revolution vikten av en enhetlig vilja, av disciplin och auktoritet i kampen mot kontrarevolutionen, men också mot de element som ”djupt demoraliserats av kapitalismen”, en revolutionär erfarenhet som Lenin genast bejakade och som gav den ovan beskrivna förskjutningen i maktpolitisk betoning, från sovjetmakt till partimakt.

I mer ortodox form formuleras denna erfarenhet som ”partiets ledande roll”, en erfarenhet som har bekräftats av senare försök att bygga socialism, som på Kuba, där revolutionens försvar krävde en sammanslagning av de tre skilda politiska krafter som bar fram segern 1959, och för den delen i dagens Venezuela, där ”pluralisten” Hugo Chavez tagit initiativ till att bilda ett socialistiskt enhetsparti. För att den bolivarianska revolutionen inte kan drivas vidare om den inte leds av en enhetlig, kollektiv vilja.

Nödvändigheten av enhetlig vilja är tveklöst en viktig del av socialismens erfarenheter. Det går att göra revolution utan att den enhetliga viljan samlas i ett parti, vilket Kuba, Venezuela och faktiskt också Ryssland av 1917 är ex-

empel på, åtminstone om revolutionen begränsas till ett maktövertagande. Men skall revolutionen ha kraft att stå emot kontrarevolutionen och skall den drivas vidare till verklig social förändring, så krävs en enhetlig vilja, så krävs en ledande politisk och organisatorisk kraft. Som hittills varit partiet.

Jag vill inte påstå att denna erfarenhet nödvändiggör ett enpartisystem, tvärtom fann och finns socialistiska länder som tillåter flera partier. Men det finns hittills inget exempel som visar att socialism kan byggas utan ett starkt parti, utan kommunistpartiet som ledande kraft i revolutionen, så själva essensen i erfarenheten – ”partiets ledande roll” – är entydig.

Det kan invändas att denna erfarenhet är en produkt av att all hittillsvarande socialism byggts i ekonomiskt och kulturellt efterblivna länder. Med slutsatsen att erfarenheten inte nödvändigtvis och med säkerhet behöver gälla när den socialistiska revolutionen bryter igenom i mer utvecklade länder. Vilket naturligtvis är sant. Men låt oss inte spekulera i framtiden, om hur den kommer att gestalta sig vet vi förtvivlat lite, precis som Lenin på sin tid, utan låt oss hålla oss till den erfarenhet som faktiskt finns.

Alltså. Nödvändigheten av partiets ledande roll är en entydig erfarenhet. Men – och det är själva poängen i denna artikel – denna erfarenhet innehåller i sig sin egen motsats. Partiets ledande roll kan utvecklas till ett dödligt hot mot socialismen – om partiet utvecklas till något för sig, skilt från de massor det säger representera; om partiet blir en tummelplats för byråkrater och karriärister, som styrs av egenintresse; om partiet sätter sig självt i de folkvalda organens ställe och överger ambitionen att överföra all makt till de arbetande själva.

Det är inget märkvärdigt med detta. Alla företeelser innehåller sin egen motsats, det som är rätt kan bli fel i det motsatsernas spel som ständigt pågår i historien. Varvid uppgiften består i att förena positiv och negativ erfarenhet till den syntes som möjliggör framsteg.

Var Lenins politik nödvändig?

Som framgått av det ovan sagda har jag inget avgörande att invända mot de åtgärder som Lenin vidtog, trots att några av dem står i uppenbar strid mot Pariskommunens principer och trots att de urgröpte den folkmakt som jag ser som helt avgörande för socialismens överlevnad. Det är möjligt att man kan peta i något. Men i den givna situationen tror jag att den förda politiken var absolut nödvändig. Hade Lenin varit en principiell pedant hade socialismen i Ryssland med största sannolikhet gått under redan i början på 1920-talet, om inte tidigare.

Sak samma kan sägas om en rad andra åtgärder i det tidiga Sovjetunionen, både inom parti och stat.

Ett exempel. På 1920-talet infördes en partiordning som sa att val till par-

tiorgan på lokal nivå måste godkännas av partiorgan på distriktsnivå och de på distriktsnivå av centralkommittén. Vilket utgjorde ett rent övergrepp på den demokratiska centralismens princip om att alla val skall ske nerifrån och upp.

Ändå fanns det goda skäl till denna ordning. Åren efter revolutionen och framförallt åren efter inbördeskriget, så växte bolsjevikpartiet explosionsartat, från 24000 medlemmar i oktober 1917 till 532000 medlemmar våren 1922. Många av de nya medlemmarna var revolutionärt sinnade (men oskolade) arbetare och bönder, men bland de nya fanns också grupper från andra partier – mensjeviker, socialistrevolutionärer, anarkister – och säkert också en hel del rena karriärister, som sökte lyckan i det parti som ensamt styrde en nu etablerad arbetarmakt.

Under 1920-talet genomfördes ett flertal partirensningar, där tveksamma element uteslöts. Men dessa åtgärder räckte inte. Varför det ovan beskrivna kontrollsystemet ovanifrån infördes. För att säkra partiets revolutionära vandel var det helt enkelt nödvändigt att ge de erfarna medlemmarna, de verkliga bolsjevikerna, inflytande över valprocessen.

Ett gott syfte, alltså. Men ett gott syfte kan som sagt förvandlas i sin motsats, om undantagsordningen bibehålls, vilket blev fallet, och om den därvid används i andra syften än att säkra partiets revolutionära vandel, som att säkra diverse partikoryféers personliga makt.

Nomenklaturen

Sak samma med den sk nomenklaturen, med listan över tjänster i parti och stat som var förbehållna en exklusiv grupp av betrodda partimedlemmar. Syftet var att rida spärr mot karriärister och byråkrater. Men efterhand blev nomenklaturen istället karriäristerna och byråkraternas skydd mot folkligt inflytande, särskilt under Bresjnevtiden, då nomenklaturasystemet tog sig enorma proportioner och i praktiken förvandlade nomenklaturen till en klass eller åtminstone till ett klasskikt.

Det fanns också fog för direktörsstyret, när det infördes 1929, eftersom industrialiseringen krävde handlingskraft och korta beslutsgångar. Men 25 år senare var ett av resultaten att vissa direktörer förvandlat statliga företag till ”personliga kungadömen”, för att citera Malenkovs rapport på SUKP:s nittonde kongressen 1952.

Man kan gå igenom en rad åtgärder på i stort sett samma sätt, varvid jag själv har svårast att acceptera det privilegiesystem som infördes på 1930-talet, inkluderande avskaffandet av partiskatten och möjligheten för de privilegierade att handla i särskilda butiker. Till dess någon kan förklara det befogade i detta system, så betraktar jag det som rakt igenom felaktigt.

Men låt mig komma till mitt egentliga ärende, ty det hittills sagda, som är

långt men ändå ytterligt summariskt, är bara en introduktion till en företeelse som jag tidigare inte haft full kunskap om och som jag i vart fall inte insett den fulla betydelsen av, nämligen Stalins och han närmastes kamp för demokratiska reformer, som tog sin början i mitten av 1930-talet, med diskussionerna kring den nya författningen, och som sedan pågick ända fram till Stalins död 1952. Dessvärre utan framgång.

Den huvudsakliga källan till det följande är som sades inledningsvis den ryska arkivforskaren Jurij Zjukov, såsom jag tagit del av hans rön i två artiklar av den amerikanske sovjetologen Grover Furr (eftersom jag inte kan ryska). Zjukov är verksam vid Vetenskapsakademiens institut för rysk historia, så han är en etablerad och seriös forskare, men som framgått av två små blänkare i Proletären är hans forskning inte oomstridd. Andra forskare hävdar att han övertolkar sitt källmaterial. Vilket jag till delar kan ha förståelse för, åtminstone om Grover Furrs referat är korrekta. Men forskningens huvudresultat går inte att ifrågasätta. Citat ur intervjuer och protokoll visar entydigt att Stalin faktiskt slogs för demokratiska reformer av sovjetsystemet, med byråkratismens alltmer skadliga effekter som utgångspunkt.

Jurij Zjukov säger sig ha två utgångspunkter för sin forskning, att punktera de två mest etablerade myterna om Stalin, dels myten om Stalin som skurk, som skapades av kalla krigets antikommunism och som eldades på av Chrusjtjovs sk avslöjande på 20:e partikongressen 1956 (och som eldas på av diverse trotskister), dels av myten om Stalin som den store ledaren, som skapades av personkulten och som fortfarande är levande i framförallt Ryssland. Det senare kan kanske verka lite stötande i våra led (vi har ju odlat denna myt), men ett av Zjukovs huvudargument bör vi definitivt ta till oss. Så visar hans forskning att Stalin alls inte var så egenmäktig och allenaordande som båda myterna om honom påstår. Tvärtom led Stalin upprepat nederlag i den inre partikampen, som i kampen för demokratiska reformer.

Jag har som sagt bara tagit del av brottstycken av Zjukovs forskning, och det i andra hand, men hans huvudståndpunkt syns mig förnuftig. Det gäller att se varje historisk företeelse och varje historisk person i helheten av deras framträdanden, med både goda och dåliga sidor. Varvid mytbildningarnas antingen eller inte duger som värderingsgrund.

Stalin författningen

I januari 1935 gav politbyrån Avel Yenukidze i uppdrag att utarbeta ett förslag till ny författning. Yenukidze var en äldre bolsjevik, georgier som Stalin och vid denna tid betraktad som något av Stalins politiska mentor, så att just han fick uppdraget var säkert ingen tillfällighet.

Yenukidze återkom någon månad senare med ett förslag som vad gäller valen till de representativa församlingarna (sovjeterna) förordade öppna val utan motkandidater. Stalin tillkännagav omedelbart en avvikande uppfatt-

ning. Han ville ha hemliga val med motkandidater, vilket han deklarerat redan i de inledande diskussionerna om den nya författningen, som på fjortonde partikongressen 1934, där han talade om ett sådant valsysteem som ett ”vapen mot byråkratiseringen”.

Diskussionen om Yenukidzes förslag pågick först inom politbyrån, men redan i mars 1935 gav Stalin offentlighet åt sin uppfattning i en intervju med den amerikanske tidningsmannen Roy Howard.

Det avgörande i Stalins ståndpunkt var att han ville ha hemliga val med flera konkurrerande vallistor. Låt oss höra på hans argumentation:

”Ni är förbryllad över att bara ett parti kommer att delta i valen. Ni kan inte se hur ett val med motkandidater kan äga rum under dessa omständigheter. Men nu förhåller det sig så att kandidater inte bara kommer att ställas upp av Kommunistiska Partiet, utan av alla sorters folkliga, icke partimässiga organisationer. Och vi har hundratals sådana. Vi har inga stridande partier längre eftersom vi inte har en kapitalistklass som strider mot en arbetarklass som är exploaterad av kapitalister. Vårt samhälle består uteslutande av arbetande människor i stad och på land, av arbetare, bönder och intellektuella. Var och en av dessa grupper kan ha egna speciella intressen och de kan uttrycka dem genom den mängd av folkliga organisationer som finns.”

Av det material jag tagit del av finner jag det inte belagt att Stalin verkligen förespråkade ett flerpartisystem, vilket Zjukov tydligen halvt om halvt hävdar (det är måhända en övertolkning), men helt klart är att förespråkade rätten för andra samhällsorganisationer än kommunistpartiet att sätta upp egna listor i valen till sovjeterna. Vilket möjligtvis kan uppfattas som en slags flerpartisystem.

Det mest intressanta är dock Stalins motivering till varför han vill ha ett system med konkurrerande vallistor:

”Ni tror att det inte kommer att förekomma någon valkamp. Men det kommer det att göra och jag ser fram mot livliga valkampanjer. Det är inte få institutioner i vårt land som fungerar dåligt. Det förekommer att den ena eller andra lokala myndigheten misslyckas med att tillfredsställa de mångskiftande och växande kraven från arbetande människor i stad och på land. Har ni byggt en bra skola eller inte? Har ni förbättrat boendeförhållandena? Är ni byråkrater? Har ni bidragit till att göra arbetet mer effektivt och livet mer kultiverat? Sådana blir kriterierna när miljoner väljare skall avgöra kandidaternas lämplighet, genom att förkasta de som inte uppfyller kraven genom att stryka deras namn från vallistorna, för att istället lyfta fram de bästa. Ja, valkampanjerna kommer att bli livliga, de kommer att handla om ett antal, mycket akuta problem, av såväl principiell som praktisk natur, av största betydelse för folket. Vårt nya valsysteem kommer att strama upp alla våra institutioner och organisationer och tvinga dem att förbättra sitt arbete. Allmänna, lika, direkta och hemliga val blir en piska i handen på befolkningen mot de myndighets-

organ som arbetar dåligt. Enligt min uppfattning blir den nya sovjetkonstitutionen den mest demokratiska i världen.”

I den partistrid som följde återkom Stalin och hans närmaste, framförallt Molotov och Zjdanov, ständigt till nödvändigheten av demokratiska reformer för att bekämpa byråkratismen; reformerna skulle, med Molotovs ord, ”slå med stor kraft mot byråkratiska element och ge dem en nyttig chock”.

Låt oss lyssna också till Zjdanov, som tycks ha varit den som stod Stalin närmast i denna kamp. På centralkommitténs möte i februari-mars 1937, då striden stod som hårdast, sa Zjdanov följande:

”Det nya valsystemet ger oss ett kraftfullt verktyg för att förbättra arbetet i hela sovjetsystemet, för att likvidera byråkratiska företeelser, tillkortakommanden och deformationer i sovjetorganisationernas arbete. Och dessa tillkortakommanden är, som ni vet, mycket påtagliga. Våra partiorganisationer måste vara beredda på valkamp. I valen måste de hantera fientlig agitation och fientliga kandidater.”

I det följande gick Zjdanov också till storms mot bristerna i den interna partidemokratin med krav på en intern ”perestrojka”, en intern ombyggnad, ett uttryck som Michail Gorbatjov femtio år senare använde i ett helt annat syfte och sammanhang.

Men Stalin och hans allierade fick inget gehör i centralkommittén, som till sin huvuddel bestod av lokala (och regionala) parisekreterare. I det gällande valsystemet hade dessa lokala partibossar inte bara full kontroll över vallistorna och över vilka som skulle placeras på dem, utan de hade också rätt att kooptera sig själva till de lokala sovjeterna (ännu en av dessa undantagsåtgärder som levde kvar). Den rådande ordningen var till fördel för den existerande makten. Enligt Zjukov agerar därför de lokala partisekreterarna för att omöjliggöra ett hemliga val och ett konkurrerande valsystemet, från första stund och mycket målmedvetet. Av egenintresse. De såg demokratiska reformer som ett hot mot sin egen makt. Metoden för detta motstånd, så som Zjukov beskriver den, skall jag återkomma till.

Den nya konstitutionen antogs i juni 1937 och datumet för det första valet fastställdes till 12 december samma år. Men valordningen var fortfarande under debatt, liksom hur rösträkningen skulle genomföras och övervakas. Zjukov ger en intressant inblick från ett centralkommittémöte:

”Mot slutet av debatten, då frågan var att hitta en mer opartisk metod att räkna röster, så anmärkte Stalin att detta inte utgör något problem i väst, där det finns flera partier. Direkt därefter gjorde han ett utlåtande som måste ha låtit mycket underligt på ett möte som detta: ’Vi har inte olika politiska partier. Lyckligtvis eller olyckligtvis har vi bara ett parti’. Och sedan föreslog han, men bara som tillfällig åtgärd, att som opartiska valövervakare använda representanter från samtliga samhällsorganisationer, utom från bolsjevikpartiet. Utmaningen mot partiaristokratin var framförd.”

Vid denna tid hade Stalin och hans anhängare i praktiken redan förlorat striden om valsystemet, åtminstone enligt Zjukov. Det argument som fällde förslaget var att folkfiender skulle kunna använda ett mer demokratiskt valsystem för att undergräva socialismen. Detta var strax efter det att marskalk Thukachevskys samröre med den tyska generalstaben hade avslöjats och på tröskeln till den repressionsvåg som brukar kallas ”Jezjovstjinnan”, efter den dåvarande NKVD-chefen Jezjov, så man kan inte precis påstå att läget för demokratiska reformer var det allra bästa. Men Stalin gjorde ändå ett försök:

”Några säger att detta är farligt, eftersom element fiendliga till sovjetmakten kan smyga sig in i de högsta ämbeten, som före detta vitgardister, kulaker och präster och så vidare. Men tänk efter, vad är det att frukta? Om du är rädd för vargar, så skall du inte gå i skogen. För det första är inte alla före detta vitgardister, kulaker och präster fiendliga till sovjetmakten. För det andra, om människor här och där väljer fiendliga krafter, så betyder det att vårt agitatoriska arbete är uselt organiserat, och då har vi fullt ut förtjänat denna vanära.”

En ny sida av Stalin

För egen del måste jag erkänna att denna kamp för demokratiska reformer visar upp en sida av Stalin som jag tidigare inte varit fullt medveten om. Jag har fokuserat vid hans förkärlek för administrativa metoder, som KKP i den stora polemiken, och denna sida finns och är enligt min mening i långa stycken negativ. Men Zjukovs forskning visar att den långtifrån är den enda. Varvid jag menar att Stalin var fullständigt rätt ute i kampen för demokratiska reformer. När partiet håller på att ätas upp av byråkratism, när partiet avskiljs från arbetarmassorna som något för sig, så är demokrati, folkmakt, vägen att gå.

I detta sammanhang måste några ord sägas om ”Jezjovstjinnan” (som i svensk översättning betyder ”Jezjovs tid”). Det råder ingen tvekan om att det pågick en omfattande kontrarevolutionär verksamhet i Sovjet på 30-talet, något av en kontrarevolutionär konspiration. Med marskalk Thukachevskys förbindelse med den tyska generalstaben som ett av de mest allvarliga uttrycken.

Jag har inte studerat Moskvarättegångarna närmare, men om jag förstått det aktuella forskningsläget rätt, så finns det goda bevis för att flertalet av de dömda också var skyldiga. Vilket inte är så märkvärdigt som en del historielösa typer försöker inbilla sig själva och andra. Tvärtom visar all revolutionshistoria att en del av de ursprungliga revolutionärerna faller ifrån när revolutionen radikaliserar. Se bara på den stora franska revolutionen av 1789, där giganter som Mirabeau och Danton sålde sig till kontrarevolutionen (för vilket de fick plikta med sina huvuden). Varför skulle det då vara märkvärdigt att Kamenjev, Sinovjev, Trotskij och Bucharin hamnade i en kontrarevolutionär position när den ryska revolutionen följde andra och radikalare banor än deras?

Men med ”Jezjovstjinnan” förhåller det sig annorlunda. Repressionsvågen 1937-38 utgör enligt min mening en närmast absurd överdrift, omöjlig att försvara. Enligt den seriöse sovjetforskaren Stephen Wheatcroft, som 1996 publicerade en studie över tillgängligt arkivmaterial (positivt refererad av Johan Wiman i Proletären nr 26/1999), så dömdes 681692 människor till döden under de knappa två år som ”Jezjovstjinnan” pågick. Det är en grotesk siffra. Som säkert kan ifrågasättas i detaljer – avrättades verkligen alla som dömdes till döden? – men vad jag kan förstå är den idag oomtvistad vad gäller storleksordningen (hundratusentals dödsdömda). Vilket enligt min mening bekräftar att ”Jezjovstjinnan” var grotesk.

Domarna utfärdades av provisoriska militärdomstolar, utan rimliga möjligheter för de åtalade att försvara sig, vilket understryker det orimliga i förfarandet. Också socialismen måste värna rätts säkerheten.

Hur många av de avrättade som var oskyldiga går inte att fastställa, men att de var många har vi Stalins eget ord på. Till stora delar utgjorde ”Jezjovstjinnan” ett blodigt justitiemord. Vilket måste sägas öppet och ärligt, trots att just detta tema utgör ett huvudargument i den antikommunistiska kampanjen. Det går inte att försvara socialismen genom att dölja faktiska övergrepp och absolut inte genom att bejaka dem. Mer om värderingen av detta senare.

Det råder ingen tvekan om att Stalin var medansvarig till ”Jezjovstjinnan”, trots att han i efterhand fördömde dess överdrifter, det vittnar om inte annat hans namnunderskift på tiotusentals dödsdomar. Vilket i sig är fullständigt otillbörligt. Stalin uppbar vid denna tid inget som helst statligt uppdrag, utan han godkände dödsdomarna som generalsekreterare i partiet. Tala om att sätta partiet i statens ställe.

Givetvis var Stalin i detta beroende av de rapporter och listor han fick från hemliga polisen NKVD och dess chef Nikolaj Jezjov och från de lokala partisekreterarna, som spelade en mycket aktiv roll i denna blodiga kampanj. Varvid det skall noteras att Nikita Chrusjtjov, som senare skyllde allt på Stalin, som partichef i Moskva 1937 begärde att få avrätta 20000 icke namngivna personer (vilket finns dokumenterat i arkiven). När Chrusjtjov kort därefter blev förflyttad till Ukraina dröjde det bara en månad innan han inkom med en begäran om att få gripa 30000 personer.

I detta sammanhang framför Jurij Zjukov en minst sagt omtumlande hypotes. Som tidigare sagts visar Zjukov forskning att de lokala partisekreterarna använde kampen mot folkfienderna som huvudargument mot de av Stalin föreslagna demokratiska reformerna. Denna mäktiga partinomenklatura hävdade att det inte gick att demokratisera valsyste met när hela landet vimlade av folkfiender. Varvid man på goda grunder kan förmoda att deras rapporter om folkfientlig verksamhet var betydligt överdriva. De ville ju inte för sina liv och ställningar se några demokratiska reformer.

Men Zjukov går ett steg längre. Han menar att ett moment i ”Jezjovstjinnan”

var att de lokala partisekreterarna använde denna till att göra sig av med människor som kunde hota deras ställning, om Stalins demokratiska reformer skulle bli verklighet. Utifrån det lilla material jag tagit del av kan jag absolut inte ta ställning till denna hypotes. Men ligger det minsta sanning i den, så blir "Jezjovstjinnan" till något helt annat än vad den framställs som, då är den inte i första hand verk av Stalin, trots hans delaktighet, utan under ytan en aktion riktad mot Stalin och hans demokratiska reformer. Och det utan att Stalin själv var medveten om det.

Det är utifrån denna hypotes som Zjukov förmodar att Stalin skulle ha blivit arresterad och avrättad, om han inte vikit sig för nomenklaturans vilja.

"Idag hade Stalin kanske blivit ihågkommen bland offren för repressionen 1937 och AN Yakolevs kommission hade sedan länge utfärdat petitioner för hans rehabilitering", skriver han.

Håll med om att det är en omtumlande tanke.

"Jezjovstjinnans" överdrifter

Att Stalin i efterhand fördömde "Jezjovstjinnans" överdrifter är väl dokumenterat. Det framgår av hans rapport på artonde partikongressen 1939 och det framgår av att Lavrentij Berija, som 1938 efterträdde den avsatte och avrättade Jezjov som inrikesminister och NKVD-chef, som första åtgärd frikände över 100000 människor som dömts till långa fängelsestraff under "Jezjovstjinnan".

Jag kan som sagt inte bedöma den fulla sanningshalten i Zjukovs hypoteser om och kring "Jezjovstjinnan". Klart är att andra forskare, också sådana som inte styrs av en antikommunistisk agenda, anser att han övertolkar sitt material. Men ett vet jag. Kommunisterna bör vara väldigt försiktiga med att närma sig hela denna period i Sovjetunionens historia utifrån ett ensidigt försvarsperspektiv.

Det råder ingen tvekan om att det pågick kontrarevolutionär verksamhet i Sovjet på 1930-talet. Som motiverade repression. En revolution som inte slår ner kontrarevolutionen kan inte segra. Men min uppfattning är att just "Jezjovstjinnan" utgör en negativ företeelse, på grund av dess överdrifter, som skrämde goda människor till tystnad, inte bara under de mörka åren 1937-38 utan för all framtid, och på grund av att den stoppade kampen för demokratiska reformer (vilket är sant alldeles oavsett om Zjukovs hypotes om de lokala partisekreterarnas syften är riktig eller ej).

"Jezjovstjinnan" tystade den folkliga opinionen och permanentade byråkratiens makt. Dessvärre för alltid. Varvid man åtminstone bör tänka tanken på att 1937-38 kanske bör räknas som en lika viktig milstolpe i den fredliga kontrarevolutionens utveckling som 1956.

Det finns en paradox i hela detta skeende. Som generalsekreterare i partiet

undertecknade Stalin dödsdomar, vilket vittnar om den mest totala sammanblandning mellan statens och partiets roller. En partiledare kan givetvis inte underteckna dödsdomar. Men samtidigt var han redan på 30-talet medveten om att sammanblandningen mellan stat och parti var ett osunt, felaktigt och rent skadligt förhållande, vilket Zjukov belägger med en lång rad citat ur protokoll och brev och som också framgår av den nya konstitutionen, där partiets roll beskrivs på ett principiellt riktigt sätt.

Efter det svidande nederlaget i kampen för en demokratisering av valsystemet, så blev just förhållandet mellan parti och stat huvudfronten i Stalins försök att reformera och demokratisera sovjetstaten. Han ville få ut partiet ur staten och återföra det till den ideologiskt ledande och kontrollerande roll som det skall ha och som det också tilldelas i författningen från 1936.

Låt oss återigen lyssna på Jurij Zjukov:

”I januari 1944, för första gången under kriget, sammankallade samtidigt centralkommittén till plenum och Högsta sovjet till session. Inför dessa möten utarbetade Molotov och Malenkov ett förslag till dekret enligt vilket partiet enligt lag skulle skiljas från makten. Partiet skulle hålla fast endast vid agitation och propaganda, ingen skulle vilja ta ifrån det dessa normala partiuppgifter, och delta i urvalet av kadrer, vilket också var fullständigt naturligt. Men förslaget helt enkelt förbjöd partiet att blanda sig i ekonomisk förvaltning och statsorganens arbete. Stalin läste förslaget, ändrade sex ord, och skrev: ’Instämmer’. Vad som händer sen är fortfarande ett mysterium ...”

Längre än så citerar Grover Furr inte Zjukovs text, så var mysteriet består är inte klart utsagt. Men om jag uppfattar saken rätt så bara försvann förslaget till dekret. Det finns ingen stenografiskt protokoll från centralkommittémötet, så vad som sades där går inte att kontrollera. Men uppenbart blir Molotovs och Malenkovs förslag nedröstat.

”Detta bevisar återigen att Stalin inte hade den makt som både antistalinister och stalinister tilldelar honom”, kommenterar Zjukov.

Perioden från artonde partikongressen 1939 till nittonde kongressen 1952 är på många sätt märklig. För det första är det märkligt att partiets högsta beslutande organ inte sammankallades på tretton år. Detta brukar hänföras till kriget och till de svåra återuppbyggnadsarbetet efter kriget, men jag köper inte det argumentet. Under svåra förhållanden måste det väl vara dubbelt viktigt att partiet sammankallas och mobiliseras?

Men inte nog med detta. Under kriget sammankallades centralkommittén bara en gång (de ovan nämnda mötet 1944). Samma sak med politbyrån, som före kriget sammanträdde två gånger i veckan, men som under och efter kriget möttes alltmer sällan. Uppgifterna är osäkra, men enligt den antikommunistiske forskaren Zhores Medvedev så sammanträdde politbyrån bara sex gånger 1950, fem gånger 1951 och fyra gånger 1952.

Staten stärks på bekostnad av partiet

Antikommunisterna tolkar denna utveckling som ett uttryck för Stalins växande envælde. Men det finns en alternativ tolkning. Det tycks stå klart att politbyrån efter kriget sparkades ut från skötseln av statens dagliga affärer. Men enligt Zjukov skedde detta inte i första hand till förmån för Stalins personliga makt, som framgick ovan var den alls inte så absolut som myterna säger, utan makten överfördes istället till statliga organ och då framförallt till den statliga försvarskommittén, som leddes av Stalin.

Det finns en rad indicier som understödjer denna tolkning.

Som sades tidigare uppbar Stalin under 1930-talet inga statliga uppdrag, han var bara generalsekreterare i partiet. Först i maj 1941, strax före det tyska angreppet, blev Stalin ordförande i folkkommissariernas råd (regerings-chef) och senare också ordförande i den statliga försvarskommittén. Stalin var fortsatt generalsekreterare i partiet, men det tycks som om han alltmer negligerade detta uppdrag. Efter kriget undertecknade han således gemensamma beslut mellan partiet och regering endast som regeringschef medan Zjdanov, Malenkov eller någon annan fick skriva under för partiet.

Som de flesta säkert vet framförde generalsekreteraren Stalin inte centralkommitténs verksamhetsberättelse på nittonde kongressen, som sedan bjöd, utan detta uppdrag överlämnade han till Malenkov. Vilket brukar tolkas som att han därmed pekade ut Malenkov som sin efterträdare. Men det är en tolkning som haltar. För på nittonde kongressen drev Stalin igenom ett beslut om att avskaffa posten som generalsekreterare. Han avskaffade alltså sin egen partipost (som ersattes av ett antal poster som förstesekreterare). Och inte nog med det. Han drev också igenom ett beslut om att avskaffa politbyrån, som på nittonde kongressen ersattes av ett betydligt större (och mindre mäktigt) presidium.

Denna åtgärd var mycket mer än ett namnbyte. Den tidigare politbyrån inkluderade de ledande personerna i såväl parti och stat och utgjorde därvid det mest tydliga uttrycket för den hopplösa sammanblandningen mellan partiets och statens uppgifter. Ett beslut i politbyrån gällde för både parti och regering. Det nya presidiet, som bestod av hela 25 ordinarie och 11 suppleanter (att jämföra med 11-12 medlemmar i politbyrån), fick en reducerad roll. Uppgiften skulle vara att leda partiet, inte att leda staten.

Ville Stalin kliva tillbaka?

Zjukov hävdar att Stalin inför nittonde kongressen anmälde sin avsikt att lämna det nyinrättade presidiet och kvarstå endast som regeringschef (en uppgift jag har sett också från andra håll). Men denna reträtt från partiet stoppades av en unison protest inom centralkommittén. En protest som är lätt att förstå. Må vara att Stalin fick upprepat stryk i sin kamp för demokratiska re-

former, han var som sagt inte så enväldig som myterna säger, men i vanliga sovjetmedborgares ögon var han en gigant, givetvis på grund av sina faktiska insatser, inte minst under kriget, men också på grund av den personkult som partiet odlade kring honom. Om Stalin då hade lämnat den högsta partiledningen, så hade partiets auktoritet minskat dramatiskt. Till förmån för regeringens. Vilket enligt Zjukov var Stalins tanke med denna framstöt. Naturligtvis kunde partinomenklaturen inte gå med på något sådant.

Till denna pjäs hör att kort efter Stalins död 1953, så reducerades antalet medlemmar i partipresidiet varvid det i praktiken återfick politbyråns roll. På 1960-talet återfick presidiet också sitt gamla namn.

Stalin misslyckades alltså också i denna framstöt.

Ett annat exempel som anförs av Grover Furr, men denna gång med Alexandr Pyzhikov som källa, en forskare som presenteras som ”mycket antikommunistisk och anti Stalin”.

I sammanhanget tror jag dock inte Pyzhikovs ideologiska hemvist är avgörande, då jag inte kan se hur det följande skulle tjäna ett antikommunistiskt syfte. Alltnog. Denne Alexandr Pyzhikov har som en av få forskare fått tillgång till ett tidigare okänt förslag till nytt partiprogram för SUKP, skrivet 1947 med Andrej Zjdanov som huvudförfattare. Zjdanov var vid denna tid en av Stalins allra närmaste och mest förtrogna, men han dog i en flygolycka redan 1948, så han var ute ur leken i den maktkamp som följde efter Stalins död.

Följande är enligt Pyzhikov ett ordagrant citat ur programutkastet, anfört av Grover Furr:

”Den socialistiska demokratins utveckling med målet att slutföra bygget av ett klasslöst samhälle, kommer mer och mer att omvandla proletarietets diktatur till det sovjetiska folkets diktatur. När varje medlem av befolkningen dras in i den dagliga förvaltningen av statens affärer, så kommer ökningen av befolkningens kommunistiska medvetenhet och kultur, och utvecklingen av den socialistiska demokratin, att leda till att alla former av tvång i utövandet av det sovjetiska folkets diktatur fortlöpande dör bort, och i att tvångsutövning fortlöpande ersätts av den allmänna opinionens inflytande. Detta ger en fortlöpande minskning av statens politiska funktioner och att staten, i huvudsak, omvandlas till ett organ för att sköta samhällets ekonomiska liv.”

Äldre läsare kanske studsar över begreppet ”det sovjetiska folkets diktatur”, som senare de facto infördes av Chrusjtjov och som KKP på sin tid använde som bevis för hans revisionism. Med det avgörande i Zjdanovs text, så som jag ser det, är att den skissar på en plan för statens bortdöende (som organ för klassherravälde), med den folkliga delaktigheten i samhällsförvaltningen som kärna, i enlighet med Lenins visionära skiss i ”Staten och revolutionen.”

Pyzhikov kommenterar programutkastet på följande sätt:

”Särskilt bekymrar sig utkastet över demokratiseringen av den sovjetiska

ordningen. Dess plan hävdar att det är livsviktigt att arbetare i allmänhet dras in i förvaltningen av staten och i social aktivitet, på daglig basis och genom en ständig utveckling av massornas kulturella nivå och en maximal förenkling av de statliga förvaltningsfunktionerna. Det föreslår praktiska åtgärder för att gå vidare mot föreningen av produktivt arbete med deltagande i statsförvaltningen och för att successivt överföra statens förvaltningsfunktioner till det arbetande folket.”

I det följande ger Pyzhikov en rad exempel på dessa praktiska åtgärder, men det skulle föra för långt att gå igenom detta här. Den gemensamma nämnaren är dock att alla de föreslagna åtgärderna syftar till att stärka initiativ och beslutsfattande underifrån.

Jag kan inte avgöra om Zjdanovs programutkast mest är vackra ord, utan relevans i den faktiska sovjetiska verkligheten, en idealistisk skönmålning, ungefär som beskrivningen av partiets roll i författningen från 1936. Men om utkastet sätts i samband med kampen för demokratiska reformer, som jämte Stalin hade Zjdanov som en av huvudaktörerna, så kan utkastet snarare ses som ett inlägg i en pågående politisk strid. Vilket i så fall förklarar varför det aldrig kom ut till offentlig debatt i partiet. Det stoppades dessförinnan.

I vart fall vill jag hävda att Zjdanov är rätt ute. Ett kommunistiskt parti får aldrig någonsin förlora det revolutionära perspektiv som inkluderar statens bortdöende och folkmassornas successiva övertagande av förvaltningen av samhällsfunktionerna, inte ens under de svåraste omständigheter. Man får som sagt inte vara principiell pedant, klasskampen kan tvinga fram avsteg från principerna. Men det revolutionära perspektivet får inte gå förlorat i de måhända nödvändiga avstegen. Då förloras partiet i byråkratism.

Diskutera sak, inte person

Jag skrev inledningsvis att det är socialismens erfarenheter som behöver diskuteras, inte Stalins person. Vilket kan synas märkligt med tanke på den plats som Stalin sedan intagit. Men jag vidhåller den inledande förklaringen. Det är kampen för demokratiska reformer, och framförallt de förhållanden som nödvändiggjorde denna kamp, som behöver diskuteras. Inte minst med tanke på att denna kamp uppenbart inleddes för sent. När Stalin tog upp striden var de byråkratiska tendenserna, nomenklaturmakten, redan så starka att inte ens Stalin rådde på dem.

(Något som givetvis också måste med i diskussionen är Sovjetunionens faktiska läge, inkluderande krigets förödelse och återuppbyggnadens närmast omänskliga ansträngningar, ett perspektiv som jag är väl medveten om, men som jag fått lägga åt sidan i den här artikeln. Detta bara sagt för helhetens skull.)

Som också sades inledningsvis, så har min egen inställning till Stalin blivit mer positiv efter det att jag tagit del av Jurij Zjukovs forskning. Stalins för-

kärlek för administrativa metoder var inte så monumental som jag tidigare trott. Men samtidigt råder det ingen tvekan om att Stalin och Stalins politik bär ett stort medansvar till det demokratiska underskottsproblem han själv blev medveten om på 1930-talet. Eftergifterna för borgerliga ledningsformer (privilegiesystemet och direktörsstyret) och sammanblandningen mellan partiet och statens uppgifter, släppte lös krafter som sakta med säkert åt upp socialismen inifrån. Med Chrusjtjovs kupp på tjugonde partikongressen 1956 som milstolpe och med Sovjetunionens upplösning och kapitalismens återinförande 1991 som närmast oundvikligt slutresultat.

Under Stalins levnad kunde det demokratiska underskottet, inkluderande en överdriven repression mot sk folkfiender (som under "Jezjovstjinnan"), kompenseras genom den sociala entusiasm som i övrigt präglade det sovjetiska samhället. Trots det demokratiska underskottet var sovjetmedborgarna delaktiga i ett samhällsbyggarprojekt, vilket gav dynamik åt både ekonomi och kultur. Men i takt med att de sociala entusiasmen avtog, förlorade sovjetsystemet sina drivkrafter. Vilket i slutet på 1970-talet gav total stagnation.

Enligt min mening finns det några ganska tydliga slutsatser av kampen för demokratiska reformer i Sovjetunionen, erfarenheter som är möjliga och nödvändiga att dra med denna kamps nederlag som fond (vilket betyder att slutsatserna inte skall tas som kritik mot dem som inte hade tillgång till dessa erfarenheter och som därför inte visste vad vi vet).

Socialismens erfarenheter

1) Först en mer allmän erfarenhet. Det är alldeles uppenbart att den övergångsperiod som socialismen representerar – från kapitalism till kommunism och från klassamhälle till klasslöst samhälle – utgör en betydligt längre och mycket svårare omställning än vad Marx och Engels, och efter dem Lenin och Stalin, föreställde sig.

Likväl köper jag inte Walter Ulbrichts tes om socialismen som en särskild historisk epok, då denna tes tonar ner socialismens revolutionära karaktär, den ständiga och absolut nödvändiga ansträngningen att successivt avskaffa kvarvarande borgerliga företeelser och den lika nödvändiga ansträngningen att successivt överföra beslutsfattande och förvaltningen till de arbetande själva. Till förmån för försvaret av något bestående.

Istället menar jag att övergångens långa perspektiv understryker just demokratifrågans betydelse. Lenins raka ja till "ett partis diktatur" duger absolut inte i detta långa perspektiv. För att en monolitisk makt oundvikligen korrumpas över tid. Den revolutionära omvandling som socialismen representerar måste därför baseras på folklig aktivitet och folkligt inflytande över de politiska processerna. Mao Tse-tung försökte återföra revolutionen till folket genom kulturrevolutionen, vilket var väl tänkt fast det gick fel. Stalins huvudlinje var demokratiska reformer, som syns mig vara en minst lika god och

mer stabil linje, men dessvärre satte han in stöten för sent. För framtiden kanske det behövs en kombination av båda dessa linjer. Men huvudtanken bakom dem är densamma: Om folket placeras på politikens åskådarläktare, så går socialismen åt helvete.

I detta sammanhang menar jag att tesen om ”partiets ledande roll” måste modifieras, särskilt som den utvecklats inom den revisionistiska traditionen, detta med att socialism = partiets makt i staten. Att arbetarklassens parti måste spela en ledande roll i kampen för arbetarklassens frigörelse är givet, men den ledande rollen får absolut inte resultera i att partiet sätter sig självt i klassens ställe. Undantagsmässigt kan de gå an, som i den unga sovjetstaten, men absolut inte över tid och på ett bestående sätt.

Vilket ger den andra slutsatsen.

2) För framtidens socialism är det nödvändigt att göra en tydlig boskillnad mellan parti och stat, där partiets uppgift inte är och inte skall vara att styra staten, utan att leda klassen, och samhället, ideologiskt och politiskt, och därutöver att kontrollera att statsorganen sköter sina uppgifter på ett riktigt sätt.

I detta sammanhang skall noteras att Kubas Kommunistiska Parti gavs just en sådan, mer ideologisk roll genom den författningsrevision som genomfördes 1992, strax efter Sovjetunionens sammanbrott, varvid jag vet (efter att ha diskuterat frågan med representanter för partiet på olika nivåer), att just den sovjetiska erfarenheten var ett viktigt skäl för denna revision.

Jag vet inte om kubanerna har lyckats lösa problemet, ord är en sak och verklighet en annan (och den kubanska verkligheten känner jag inte tillräckligt väl), men jag tycker att kubanernas starka betoning av folkmaktens betydelse är mycket sympatisk. Jag tror att Kuba är på rätt väg.

Man kan diskutera huruvida ett enskilt parti överhuvudtaget skall nämnas i ett lands konstitution. Jag menar att det är rätt och rentav nödvändigt i socialistiska länder och absolut i socialistiska länder med enpartisystem. En konstitution skall reglera faktiska förhållanden, inte dölja eller tänka bort dem. Men utgångspunkten måste då vara att tydligt definiera partiets specifika roll, vid sidan av folkmaktens organ, som hyggligt gjordes i sovjetförfattningen från 1936 och som idag görs i den kubanska konstitutionen. Det handlar inte om att ge partiet makt, utan om att begränsa den makt som partiet har. Om konstitutionen inte låtsas om den faktiska partimakten, så finns det heller ingen legal gräns för den.

Här skall man inte bli illusoriskt. Att skilja på partiets och statens uppgifter innebär naturligtvis inte att partimedlemmar skall uteslutas från representativa församlingar och statliga ämbeten, det vore absurt. Men rollerna måste hållas isär, framförallt genom att partiets specifika uppgift preciseras och avgränsas.

Det får absolut inte bli så att partiets högsta beslutande organ också blir statens högsta beslutande organ, som politbyrån de facto var i sovjetsystemet.

En felaktighet som Stalin blev medveten om och i växande utsträckning såg som skadlig. Det får heller inte bli så att partiorgan på lokal eller regional nivå fattar beslut som sedan bara konfirmeras i det lokala respektive regionala folkmaktsorganen. En sådan ordning förvandlar inte bara den socialistiska demokratin till ett tomt skal, utan framförallt utgör den en dödlig fara för partiet, som blir något för sig, skilt från massorna och oberoende av både massornas stöd och massornas kritik.

Det är absolut inte lätt att lösa dessa frågor. Men en första förutsättning för att lösa dem är att man är medveten om problemet.

I sammanhanget skall noteras att sammanblandningen mellan parti och stat inte bara är ett socialistiskt problem. Vi har ju sett prov på samma sammanblandning här i Sverige, genom socialdemokratin långa maktinnehav, med ungefär samma konsekvenser. Som maktfullkomlighet. Jag vill dock påstå att problemet är större under socialistiska förhållanden. Av det enkla skälet att den liberala demokratin inkluderar åtminstone möjligheten av partipolitiska maktskiftet, vilket den socialistiska demokratin hittills inte gjort. Men också för att den socialistiska demokratin har som strategisk ambition att ersätta de statliga organen med de arbetandes egen maktutövning, precis som Zjdanov skrev i sitt förkastade programutkast från 1947 och precis som vi skriver i vårt partiprogram.

Vilket inte tillåter någon monolitisk makt.

Vad gäller partiet, så menar jag dessutom att det är fel att göra avsteg från Pariskommunens principer. Låt gå för att det kan vara nödvändigt att locka statstjänstemän med högre löner, särskilt i efterblivna länder, men i den mån detta anses nödvändigt, så skall det inte gälla partimedlemmar. Vilket enkelt löses genom en partiskatt. En sådan skatt fanns i Sovjet fram till 1929, stadgande att partimedlemmar betalade 90 procent av den del av lönen som översteg en genomsnittlig arbetarlöns i skatt till partiet. Jag kan möjligtvis förstå skälen till att den avskaffades. Men med facit i hand anser jag att det var ett grovt fel att avskaffa den.

3) Lika viktigt är att utveckla folkmaktsorganen till det socialistiska samhällets verkliga maktbas. I det sammanhanget är det kubanska systemet intressant, inte minst genom att det överlåter hela nomineringsrätten till väljarna och deras organisationer, utan rätt för Kubas Kommunistiska Parti att delta.

Men jag måste säga att det system som Stalin förordade i diskussionen om den nya sovjetförfattningen, detta med rätt för olika samhällsorganisationer att sätta upp egna, konkurrerande vallistor, syns mig minst lika intressant. Varvid det inte är minst viktigt att ta till Stalins motivering. Han hävdade att konkurrerande listor var nödvändiga för att sätta eld i baken på ett parti som i allt högre utsträckning hade blivit sig självt nock, utan förbindelse med och intresse för de massor det sade sig representera.

Givetvis kan socialismen inte tillåta kontrarevolutionär verksamhet. Men den kan mycket väl tillåta olika samhällsgrupper att göra sina intressen gällande inom det socialistiska systemets ramar. I en öppen valkamp. Varvid partiet bara behöver känna sig hotat om det ser sig självt som det enda möjliga uttrycket för folkets makt.

Vi får se hur det utvecklar sig i Venezuela. Förr eller senare är jag övertygad om att revolutionen måste ingripa mot den öppna kontrarevolutionen och dess partier, annars blir det omöjligt att gå vidare mot socialism. Men jag är alls inte övertygad om att till exempel Venezuelas Kommunistiska Parti måste eller ens bör gå med i det socialistiska enhetsparti som Hugo Chavez nu formerat, vilket partiet hittills avstått ifrån med motiveringen att revolutionen mår bra av att det finns ett revolutionärt parti som talar med avvikande stämma.

Revolutionen i Venezuela följer oortodoxa vägar, varvid det är omöjligt att säga hur det kommer att gå. Men i Venezuela får vi kanske se ett verkligt socialistiskt flerpartisystem, som i Ryssland åren efter 1917. Det är i alla fall en intressant möjlighet.

I vart fall menar jag att den sovjetiska erfarenheten, som i långa stycken är den socialistiska erfarenheten, pekar på behovet av större pluralism och större möjligheter för vanliga människor att göra sig gällande i det politiska systemet.

Strax efter Stalins död lär Berija ha rest parollen ”all makt åt sovjeterna”, vilket sända kalla kårar efter ryggen på partikoryféerna. Men det är nog där någonstans som slutsatsen måste hamna. I svåra situationer kan det vara nödvändigt att kompromissa med principer, som Lenin gjorde i början av 1920-talet. Men kompromisserna får inte förvandlas till nya principer. Då går det som det gick i Sovjetunionen.

Så landar jag där jag landade i broschyren ”Staten och demokratin”: Demokratin är livsnödvändig för socialismen, ty utan demokrati förfaller socialismen i byråkratism, i den bevisligen livsodugliga form som gått till historien som realsocialism.

**Kommunistiska Partiets skriftserie för en levande och läroaktig socialism behandlar den klassmedvetna arbetarrörelsens historiska erfarenheter och de samtida och framtida utmaningar som Sverige och världens står inför.
Författarna svarar själva för framlagda uppfattningar.**

www.kommunisterna.org

PROLETÄREN

Nyheter, analyser och
reportage varje vecka

www.proletaren.se

PROLETÄR KULTUR

Marxistiska klassiker • Studiehäften
Progressiv musik och skönlitteratur

butik.kommunisterna.org

FÖR EN LEVANDE OCH LÄRAKTIG SOCIALISM

Kommunistiska Partiets skriftserie för en levande och läraiktig socialism behandlar den klassmedvetna arbetarrörelsens historiska erfarenheter och de samtida och framtida utmaningar som Sverige och världens står inför. Författarna svarar själva för framlagda uppfattningar.

www.kommunisterna.org

PROLETÄR
KULTUR